

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Rodinný (Životní) kontext nezletilé romské matky s ústavní výchovou

Vypracovala: Marcela Horáková

Vedoucí práce: PhDr. Marta Franclová, PhD

České Budějovice 2020

Poděkování

Ráda bych zde poděkovala PhDr. Martě Franclové, PhD. za její trpělivé a vstřícné vedení mé bakalářské práce, za její cenné rady a připomínky, které mi poskytla při jejím zpracování a za metodickou pomoc. Dále zde chci vyjádřit poděkování za podporu a toleranci mé rodině. Děkuji za spolupráci všem, kteří mi byli nápomocni při výzkumném šetření

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích

Anotace

Bakalářská práce s názvem „Rodinný kontext nezletilé romské matky s ústavní výchovou“ se v části praktické snaží o přiblížení životního příběhu nezletilých dívek matek s nařízenou ústavní výchovou. Ukazuje vnitřní pohled na rodinné zázemí dívek. Snaží se ukázat, jak dívky zvládají novou životní roli. K výzkumnému šetření je použito kvalitativního designu. Použila jsem tyto metody: rozhovor, pozorování, analýzu dokumentů. Získané informace jsem zpracovala do kazuistik. Teoretická část práce se obecně věnuje vymezení pojmů, problematice rodiny a rodinné socializace, problematice problémové, nefunkční a klinické rodiny, dotkne se i tématu zařízení pro ústavní výchovu.

Klíčová slova

nezletilá matka, rodina, péče, ústavní výchova

Abstract

This Bachelor thesis Family background of a juvenile Roma mother with an institutional treatment discusses a topic of juvenile mothers in institutional facilities, institutional treatment, and dysfunctional families. The theoretical part generally deals with definitions of terms, issues of families and family's socialization, issues of problematic, dysfunctional, and clinical families. Marginally, the study covers a topic of facilities for institutional treatment. In the empirical part, the thesis aims to demonstrate a story of an underage mother with an ordered institutional treatment. It also describes inner insights to the families' backgrounds in which the juveniles have been becoming mothers. Furthermore, this part focuses on outlining how the underage girls cope with their new role of being mothers and illustrating institutional facilities which were given custodies of the juvenile mothers.

Key words

juvenile mother, family, care, institutional care

Obsah

ÚVOD	7
I. TEORETICKÁ ČÁST	8
1 RODINA	9
1.1 Současná rodina	10
1.2 Primární socializace	12
1.3 Funkce rodiny.....	14
1.3.1 Poruchy funkce rodiny	15
1.3.2 Rodina problémová, nefunkční, klinická	17
1.4 Specifika romské rodiny.....	19
2 ÚSTAVNÍ VÝCHOVA.....	22
2.1 Nařízení ústavní výchovy	22
2.2 Instituce ústavní výchovy	23
II. PRAKTICKÁ ČÁST	26
3 METODOLOGICKÝ VHLED.....	28
4 PŘÍPADOVÉ STUDIE (KAZUISTIKY)	30
4.1 Sára	30
4.2 Vanesa.....	35
5 ZÁVĚR.....	47

ÚVOD

Ke zvolenému tématu bakalářské práce mám velice blízko, protože pracuji ve výchovném ústavu, který pečuje o nezletilé dívky s poruchami chování od 15 let věku, případně o těhotné dívky od 12 let věku se soudně nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou. V zařízení jsou tyto dívky do dovršení zletilosti. V zařízení mají možnost studia učebního oboru a pokud získání výučního listu spadá do pozdější doby, než je právě dovršení zletilosti, je jim pobyt umožněn na dobu nezbytně nutnou i po tomto mezníku.

Z mého hlediska tyto dívky zažívají jedno z nejnáročnějších období svého života, samy, ještě téměř dětmi, se mají postavit do role rodiče a postarat se o dítě své. Přitom většina dívek se nachází ve složité rodinné situaci již před otěhotněním. Naše zařízení v těchto případech tak má nahrazovat rodinné zázemí. Zde dívky dostávají pomoc a podporu nejen materiální a odbornou (péčí pedagogů, zdravotních sester a ostatních odborných pracovníků), ale důležitou roli zde, podle mého názoru, hraje osobnostní přístup, empatický přístup a lidskost každého ze zde pracujících jedinců.

Bakalářskou práci jsem rozdělila na dvě části. Na část teoretickou a část praktickou.

V teoretické části jsem se zaměřila na téma rodiny, zejména její problematiku ohledně socializace. Použila jsem zde obecné metody vědecké práce. Jsou to: sběr dat z odborné literatury a následná analýza.

Praktická část vychází z výsledků kvalitativního šetření a prezentuji ji v podobě případové studie. V praktické části jsem použila tyto metody: rozhovor, pozorování, analýza dokumentů. Data jsem čerpala z dostupné spisové dokumentace dívek ve VÚ, kde jsou umístěny. Rozhovory s nezletilými matkami a pozorování byly uskutečňovány přímo v zařízení, v prostředí, na které jsou dívky zvyklé.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA

Definovat rodinu lze z mnoha pohledů. Výklad pojmu je rozdílný z pohledu pedagoga, psychologa, právníka, ekonoma, sociologa. Podotknu skutečnost, že český právní systém pojem rodina nedefinuje. Subjektem právního zájmu je každý jednotlivý člen rodiny.

Dnes již striktně neplatí definice, že rodina je malá společenská skupina složená ze dvou dospělých opačného pohlaví a jejich potomků (Matějček, Z. 1986). V dnešním moderním světě lze říci, že rodina je skupina osob, která je spojena pokrevním svazkem, manželstvím a dnes i jiným platným právním úkonem, vztahem nebo adopcí. Dle sociologického slovníku Sociologického ústavu AV ČR *...je rodina obecně původní a nejdůležitější společenská skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou a jimiž hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biologického druhu a výchova, respektive socializace potomstva* (encyklopedie.soc.cas., ©2017).

Vágnerová (2008, s.589) rodinu definuje takto: *Rodina je důležitá sociální skupina, která plní celou řadu biologických, ekonomických, sociálních a psychologických funkcí. Poskytuje svým členům potřebné zázemí, uspokojuje jejich potřeby a zprostředkovává zkušenosti, které nelze získat jinde. Každý jedinec zde má určité role, které se stávají součástí jeho identity.*

Matoušek (2003, s.10) ve své publikaci říká: *Rodina je prvním a dost závazným modelem společnosti, s jakým se dítě setkává. Formuje jeho osobní rozvoj i postoj ke všem dalším skupinám.*

Rodina je pro dítě prostředí, ve kterém by se mělo cítit bezpečně, mělo by zde najít porozumění, citové zázemí, podporu, dítě by zde mělo získávat a prohlubovat žádoucí způsoby chování, měla by se zde rozvíjet jeho osobnost.

Současná doba klade na rodinu velké nároky. Vlivem změn společenských podmínek se rodina mění. Mění se postavení žen ve společnosti, tím se mění úlohy členů v rodině. Rodina stále ve větší míře předává péči o své členy státu (výchova, vzdělávání, péče o členy s disabilitou). Rodina je pod tlakem

celospolečenského stresu, působí zde změny ve vztahu k životním hodnotám, k majetku. Dalším stresorem je obava z budoucnosti, nezaměstnanost, nedostatek času. Rodina se stává nestabilní, křehkou, rozpadá se.

Hrušáková (1993) uvádí, že se rodina a společnost navzájem ovlivňují, problémy rodiny se promítají do celospolečenských souvislostí a naopak, rodiny se dotýkají celospolečenské problémy. Pohledem do historie zjišťujeme fakt, že veškeré pokusy o náhradu rodiny vždy ztroskotaly. (Hrušáková, 1993).

Ochrana rodiny je u nás garantována Listinou základních práv a svobod, článek 32 (Poslanecká sněmovna parlamentu ČR, © 1992).

(1) Rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena.

(2) Ženě v těhotenství je zaručena zvláštní péče, ochrana v pracovních vztazích a odpovídající pracovní podmínky.

(3) Děti narozené v manželství i mimo ně mají stejná práva.

(4) Péče o děti a jejich výchova je právem rodičů; děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona.

(5) Rodiče, kteří pečují o děti, mají právo na pomoc státu.

(6) Podrobnosti stanoví zákon

1.1 Současná rodina

Ve své knize z roku 1998 Výrost a Slaměník (1998) uvádějí některé charakteristiky novodobé rodiny, které platí dodnes. Jsou to znaky, které souvisejí s narůstající rozvodovostí. Jsou to například: absence očekávání trvání vztahu, jednotlivec chce mít pocit svobodného rozhodování, nechce se omezovat rodinou, vlivem celkového životního stylu se omezují bezprostřední kontakty v rodině jak mezi partnery, tak i mezi sourozenci, zájem je zaměřen na jednotlivce, zvyšuje se celospolečenská tolerance k rozvodům manželství, liberální postoj k rozvodům dává souhlas k tomu, že rozvod je vhodným řešením

nespokojenosti v manželství. Další charakteristikou je fakt, že zralost partnerů při prvním intimním kontaktu není i psychologická, ale často jen biologická.

Helus (2015) uvádí pět základních znaků současné rodiny. Za prvé je to fakt, že současná rodina je rodina nukleární, to znamená, že jádro rodiny tvoří několik málo lidí, kteří sdílejí intimní soužití. Jádrem je myšlena partnerská dvojice. Dalším znakem je to, že jde o rodinu partnerskou, manželskou. Manželé jsou otcem a matkou svých dětí, případně pečují o děti z předešlých vztahů či děti osvojené. Dalším znakem je to, že rodina je dvougenerační. Rodinu tvoří rodiče a generace dětí. Autor dále uvádí, že je to rodina intimně vztahová. Vyznačuje se citovou blízkostí. Pátým znakem je privátní individualizace.

Zaniká vícegenerační soužití. Mladá rodina si zakládá nové bydlení. Změny v dnešní rodině se promítají například v tom, že výchova dítěte v rodině se především uplatňuje k těm nejmladším dětem (ne-li pouze). Dnes se mění i celková struktura rodiny, v rodině se rodí méně dětí, přibývá rodin bezdětných. Některé funkce rodiny jsou přenechány jiné instituci. Například v rodině, kde rodiče nemají čas na své děti, funguje praktikum, že dítě dochází do různých zájmových kroužků v rámci mimoškolní činnosti a tím rodina předává výchovnou funkci. Rodina, po odchodu dětí, má delšího trvání, protože se zvyšuje délka života. Stav současné rodiny ovlivňuje plánované rodičovství, dnešní možnosti antikoncepce. Rodinu ovlivňuje nedostatek času rodičů na děti z důvodu budování kariéry, dnes nejen u mužů, ale i u žen. Vlivem měnících se morálních norem ve společnosti, ztrácí instituce rodiny na své důstojnosti, nedotknutelnosti a úctě. Vzdělávají nároky na materiální zabezpečení rodiny. Vlivem ženina osamostatnění osobnostního, ekonomického i společenského, tato nepovažuje za nutné založit rodinu kvůli společné výchově dítěte. Vznikají alternativní svazky. Je citelnější slábnoucí úctu k partnerovi, ale i k předkům. Partneři navzájem nemají potřebu řešit problémy, nebo je řešit neumí a dochází k rozvodu, rodina se rozpadá. Jak uvádí Šulová (2004), trendem současné rodiny je orientace na jedince, rozvody jsou brány jako běžný způsob života, kariéra se pro ženu stává přednější než rodinný život, muži odcházejí na mateřskou dovolenou místo žen.

1.2 Primární socializace

Vzhledem ke zvolenému tématu bakalářské práce považuji za důležitou socializační funkci rodiny, a proto další kapitolu věnuji tématu primární socializace.

Socializace je proces utváření osobnosti člověka. Spočívá v osvojování kultury a v začleňování jedince do systému společenských vztahů postupným vytvářením vazeb s jinými lidmi. Primární socializace probíhá v rodině nebo v prostředí, které ji nahrazuje (např. v ústavu). (Matoušek, 2008, s.193).

Podle Heluse (2015) je jedním z druhů socializace primární, *probíhající od narození dítěte do nástupu dítěte do školy. Jejím prostředím je zejména rodina. Velkou úlohu zde hraje spontánní, ale přitom vcítivě kultivovaná živelnost, láskyplnost vztahů, prožitek domova spojeného s určitým řádem vnímaným jako dobrodiní.* (Helus, 2015, s.122).

Koťa (Jedlička a kolektiv, 2015) uvádí, že od chvíle, kdy se dítě narodí, jeho vývoj primárně ovlivňuje rodina, kde vznikají první citové vazby, dítě si v rodině vytváří a osvojuje a do života odnáší základní životní stupnici hodnot. Zmiňme některé z mnoha socializačních funkcí rodiny, které Koťa (Jedlička a kolektiv, 2015) uvádí. Je to nejen zajištění uspokojování biologických potřeb, zajištění podmínek pro zrání a růst, ale také příprava na přijetí rolí a vzorů jednání, dítě si utváří návyky, učí se sebekontroly, učí se vhodně jednat, umí očekávat odměny a tresty.

Dle Vágnerové (1996) je dítě vybaveno určitými vrozenými socializačními dispozicemi pro to, aby se mohlo učit v rámci mezilidských vztahů, v rámci interakce. Dítě má například vrozený úsměv, hlasový projev, které se postupem času stávají součástí chování dítěte. Vágnerová (1996) uvádí, že základ pro jednoho z nejvýznamnějších mechanismů socializace, a to učení nápodobou, vzniká u dítěte ve věku okolo půl roku.

Jak zmiňuje Hewstone (2006), rodina je nejdůležitějším sociálním prostředím, kde dítě získává základní sociální zkušenost. Rodina je pro dítě zdrojem podnětů, které ovlivňují rozvoj osobnosti dítěte a jeho další socializaci. Modelem je pro dítě chování rodičů, jejich osobnostní charakteristiky. Při rozvoji osobnosti dítěte záleží na stylu výchovy, na tom, jaké techniky k udržení disciplín rodič používá.

Můžeme zde zmínit i roli attachmentu, kdy si dítě v raném dětství vytváří citové vazby k osobě, která je mu nejbližší a u které se dítě cítí v bezpečí. Tento vztah může vzniknout, pokud jsou rodiče k dítěti otevření a vnímaví. Pro dítě je pocitem jistoty, který pokud ztrácí, prožívá úzkost a smutek. Potřeba attachmentu sice nemusí být zcela nebo vůbec naplněna, ale přesto se stává důležitým pro budoucí prožívání a očekávání v pozdějších vztazích (Slaměník, 2011).

Nakonečný (1997) uvádí základní aspekty procesu primární socializace. Dítě si osvojuje základní kulturní a společenské návyky, jako je udržování tělesné čistoty, stolování, oblékání, zdravení, poděkování, dítě se učí používat předměty denní potřeby, osvojuje si mateřský jazyk a další formy komunikace, učí se základním znalostem o přírodě a společnosti, základní časoprostorové orientaci, osvojuje si základní sociální role přiměřené jeho věku, učí se, co je správné nebo nesprávné, co je pravdivé, co nepravdivé.

S otázkou primární socializace souvisí problematika následující kapitoly, protože to, jak bude probíhat primární socializace, je ovlivněno tím, jak funkční rodina dítěte je.

1.3 Funkce rodiny

Kraus a Poláčková (2001) uvádí, že *rodina ve svém souhrnu zajišťuje mnoho činností – zabezpečuje své členy hmotně, pečuje o zdraví, výživu a kulturní dědictví, vštěpuje jim morální postoje, ovlivňuje je, usměrňuje, chrání a podporuje. Rodina plní určité role i ve vztahu ke společnosti – je to především reprodukce obyvatelstva, a to jak reprodukce biologická, tak i kulturní.*

(Kraus a Poláčková, 2001, s. 79).

Višňovský a Kačáni (2001) popisují velice stručně a srozumitelně funkce rodiny takto:

Nejdůležitější funkcí rodiny je **funkce biologická**. Rodina zabezpečuje pokračování rodu. Tuto funkci ovlivňují společenské podmínky. Úroveň reprodukce ovlivňuje péče o mladé rodiny, bytová politika, populační politika státu, ekonomický rozvoj.

Ekonomická funkce rodiny zabezpečuje každodenní chod domácnosti, uspokojuje základní biologické potřeby jako je jídlo, spánek, bydlení, hygiena. Tato funkce se mění změnami ve společnosti.

Nenahraditelnou funkcí rodiny je **funkce výchovná**. Kvalitu osobnosti dítěte ovlivňují modely chování v rodině, role otce a matky. Škola pak tyto základy může rozvíjet.

Emocionální funkce rodiny je důležitá pro to, aby dala svým členům pocit stability, bezpečí, citové rovnováhy. Aby tato funkce dobře fungovala, je třeba citových vztahů mezi členy rodiny, mezi rodiči a dětmi i mezi sourozenci.

Před negativními sociálně patologickými jevy má rodinu zabezpečit **funkce ochranná**. Základní normy najdeme v Zákoně o rodině.

Socializační funkcí rozumíme to, že rodina dítě připravuje na začlenění do společnosti jako její právoplatný člen.

A rodina plní i **funkci rekreační**. Vytváří prostředí, ve kterém dítě uplatní své zájmy, které bude dále rozvíjet. Je to nenahraditelná funkce při organizaci volného času rodiny.

Oproti tomu Matějček (1992) pokládá za nejdůležitější funkci emocionální. Jejíž kvalita a úroveň, dle slov Krause (2008), klesá.

V každé rodině dochází občas ke krizi, kdy ne vždy jsou všechny funkce rodiny naplněny. Pokud se jedná o přechodný krátkodobý jev, pravděpodobně se to vývoje dítěte významně nedotkne. Ale pokud je rodina dlouhodobě nefunkční, nezůstane to bez vlivu na dítě. Helus (2015) tak vymezil pět kategorií rodin podle jejich funkčnosti vzhledem k dítěti. Toto téma popíšeme v následující kapitole.

1.3.1 Poruchy funkce rodiny

Pro správný vývoj dítěte je potřeba, aby rodina plnila své základní funkce. Pokud rodina tyto funkce neplní, lze hovořit o poruchách funkce rodiny. Vlivem vývoje a změn společenského prostředí, změnou nároků, požadavků a úkolů na rodinu, se stane, že rodina tento tlak nezvládne a není schopna své funkce plnit. (Matoušek, Kroftová, 1998).

Dunovský (1986) na základě toho, zda rodina plní, či neplní své základní funkce, rozlišil čtyři základní typy rodin. **Funkční rodina** je taková, která zajišťuje správný vývoj jedince. V **problémové rodině** se vykytují vážnější poruchy, ale rodina je schopna tyto problémy řešit bez zásahu zvenčí. Pokud se v rodině vyskytují vážné poruchy některých, případně všech, funkcí, hovoříme o **rodině dysfunkční**. Taková rodina je poruchami funkcí ohrožena nejen jako celek, ale je ohrožen i samotný vývoj dítěte. Vzniklé problémy rodina není schopna řešit bez pomoci. Pokud rodina neplní své základní funkce, jde o **rodinu afunkční**. V této situaci rodina dítěti škodí nebo j může přímo ohrožovat. Zde je jediným řešením odebrání dítěte z péče rodiny.

Jak jsem výše zmínila, Helus (2015) vymezuje pět kategorií rodin podle jejich funkčnosti vzhledem k dítěti. První kategorií jsou **rodiny funkční**. Tyto rodiny zajišťují dítěti kvalitní podmínky socializace. Dále jsou to **funkční rodiny s přechodnými více či méně vážnými problémy**. Taková rodina umí své problémy řešit. Tyto problémy nejsou traumatizující a jak píše Helus (2015), *svým řešením zocelují jejich aktéry pro život v budoucnu*. Jako příklad uvedme konflikty a strádání v důsledku bytové situace, finanční poměry, netaktní zasahování prarodičů do chodu rodiny, potíže s dospívajícím dítětem, dočasné

partnerské krize a další. **Rodina problémová** je třetí kategorií. V této rodině dochází k situaci, kdy členové rodiny čelí rozpadu rodiny v důsledku problematizace plnění funkcí rodiny. Rodina nezvládá problémy řešit, hledá pomoc, která je však účinná jen dočasně. Často dochází k rozchodu partnerů a rodina hledá způsob uspořádání záležitostí tak, aby situací dítě trpělo co nejméně. V **rodině dysfunkční** jsou děti vážně ohroženy situací, která se vymkla. Zde je nutný zásah vnějších institucí, ovšem rodina není schopna se radami řídit, nechápe opatření. Jedná se zejména o rodiny zatížené alkoholismem, rodiny s vleklými se krizemi, rodiny, které žijí dlouhodobě v nevyhovujících bytových podmínkách, mají nízký příjem, rodiny, které jsou zatíženy poruchami psychickými či jinými. V těchto případech má rozchod rodičů na dítě traumatizující následek. V případech, kdy jsou v rodině nahromaděny různé patologické projevy a nezáměr o dítě přerostl v nevraživý boj či nenávistný postoj vůči němu, lze hovořit o **rodině afunkční**. Situace v rodině je taková, že hledání nápravy postojů vůči dítěti nemá naději na úspěch. Řešení je nutné hledat mimo rodinu. Řešením, v takovém případě, je umístění dítěte v zařízení náhradní rodinné péče na základě soudního rozhodnutí.

Jako nejzávažnější pro vývoj dítěte považuje Dunovský (1999) poruchu socializačně výchovné funkce. Uvádí, proč výchova v rodině nefunguje. Příčiny dělí na objektivní, subjektivní a smíšené. O jakou příčinu jde, lze zjistit podle toho, zda rodiče mohou nebo nemohou, chtějí nebo nechtějí a dovedou nebo nedovedou se o dítě postarat.

Jak bylo výše zmíněno, Dunovský (1999) popsal pravděpodobné příčiny vzniku poruchy sociálně výchovné funkce v rodině, která je, dle něj, pro vývoj dítěte zásadní a seznamuje nás s tím, proč výchova v rodině nefunguje. Jedním z příčin je to, že se rodiče o dítě **postarat nemohou** z důvodu úmrtí, nemoci, invalidity, výkonu trestu, nezaměstnanosti, zbavení rodičovských práv, přírodní katastrofy. Matka ani otec s v tomto případě nedokážou dítěti poskytnout základní potřeby a podmínky pro vývoj. Pokud se rodiče o dítě **neumí postarat**, je to z důvodu nezralosti rodičů adolescentních nebo naopak starých, kteří se neumí vyrovnat se zvláštními situacemi. Příčinou může být i dítě postižené či narozené mimo manželství. V případě, že se rodiče o dítě **postarat nechtějí**, může jít o poruchu osobnosti člověka, takový rodič není schopen zajistit

podmínky pro vývoj dítěte, jde o neplnění rodičovských povinností. Pro dítě se jeho domácí prostředí stává ohrožující. Dále jsou tu rodiny, kde je **dítě týráno, zneužíváno, je mu ubližováno**. Děje se tak ze strany rodičů ale i širšího příbuzenstva. Rodiče v dítěti cíleně vyvolávají strach. Dítě je týráno fyzicky i psychicky. Patří sem i sexuální zneužívání zahrnující syndrom CAN. Protipólem všech výše zmíněných příčin nefungování výchovy v rodině je důvod nadměrné péče o dítě. Dítě je rozmazlováno, neumí respektovat druhé a není připraveno na samostatný život.

1.3.2 Rodina problémová, nefunkční, klinická

Helus (2015) uvádí **typy problémových rodin** takto:

Nezralá rodina. Dítě mají rodiče velmi mladí, nezkušení, nemají zralý způsob života, pevné životní hodnoty, citově jsou vznětliví, dítě je nechtěné, do role rodiče jsou postaveni nedobrovolně, donuceni okolnostmi. Rodina má problémy sociální a ekonomické. Nezralost rodičů má pro dítě trvalé následky. Někdy je zde pravděpodobnost, že s postoj k dítěti upraví.

Přetížená rodina. Na první pohled se zdají být splněny všechny podmínky k dobrému vývoji dítěte. Rodiče mají zájem o dítě pečovat, přesto dítě v uspokojování řady svých potřeb strádá. Na vině je přetíženost matky nebo otce. Mohou být přetížení konflikty v rodině i mimo ni, zatěžující může být narození dalšího dítěte, přetížit může starost způsobená nemocí v rodině, přetížení mohou být citovým strádáním a v neposlední řadě mohou být rodiče přetížení ekonomickými, kariérními nebo bytovými problémy. Tato problémová rodina bývá dočasně.

Ambiciózní rodina. Na první pohled i v této rodině jsou dobré podmínky pro rozvoj dítěte. Rodiče ovšem mají hodnotovou orientaci zaměřenou na kariéru v zaměstnání, úspěch ve studiu, vyniknutí ve sportu, mají vysoké nároky na standard v materiálním zabezpečení, nadměrné příjmy. Děti dostávají drahé dárky, ale dítěti chybí láska, soucit, pocit domova, jistoty. Rodiče kladou na dítě přehnané nároky.

Perfekcionistická rodina. Dítě je pod tlakem požadavku rodičů být vždy lepší než ostatní, podávat vysoké výkony, a to bez ohledu na to, jaké má dítě

předpoklady. Rodiče žádají více, než je dítě schopno zvládnout, má dělat něco, co není jeho zájmem, je tak v neustálé zátěži. Dítě je vyčerpané, úzkostné. V této rodině hrozí dítěti vážné ochromení vývoje.

Autoritářská rodina. V této rodině je dítěti neustále přikazováno a zakazováno, nepřihlíží se k jeho potřebám, dítě se tak nemůže samo rozhodovat, nést odpovědnost, být spontánní. Dítě tak rezignuje, má sklon k apatii, záchvaty vzteku uvolňuje averzi k autoritě. Rodiče vyžadují slepou a automatickou poslušnost. Dítě je trestáno jak psychickými, tak fyzickými tresty.

Rozmazlující rodina. Tady je tendence dítěti vždy vyhovět, dělat věci tak, jak ono chce. Dítě se tímto přístupem nenaučí nést zodpovědnost, neumí přiznat svůj omyl, neumí vynaložit úsilí, překonat sám sebe. Dítě si neumí samo poradit s těžkostmi a problémy, na které naráží.

Nadměrně liberální a improvizující rodina. Rodiče zde nedávají jasné výchovné cíle, jsou názoru, že dítě si samo správně zvolí, co je pro něj správné. Dítě tak není zvyklé principům, kterými by se mělo řídit, podléhá lenosti, pochybným zábavám, je egoistické, sobecké.

Odkládající rodina. Rodina se snaží v co největší míře dítě odkládat, někomu ho svěřovat. Dítě tak koluje od prarodičů k tetám, přátelům, tráví pobyty v kolektivních výchovných zařízeních. Hrozí vznik deprivčního syndromu.

Disociovaná rodina. Rodina má vážně narušené vnější nebo vnitřní vztahy. Narušenost vnějších vztahů představuje například izolovanost rodiny od vnějšího okolí, nebo konfliktovost rodiny. Často spolu souvisí. Narušené vnitřní vztahy se projevují izolovaností rodinných členů navzájem, konflikty mezi nimi. V krajním případě dochází ke vzájemnému fyzickému napadání. Příčinou nebo důsledkem bývá pak například alkoholismus, zanedbání domácnosti, nevěra.

Dysfunkční rodina je taková rodina, kde jsou její funkce narušeny, sníženy, poškozeny, či chybí. V rodině dysfunkční je narušen vztah mezi dítětem a rodiči, dítě je emočně či fyzicky izolováno od rodičů, a to ovlivňuje jeho další vývoj.

Mlčák (199) k rodinám problémovým, dysfunkčním a afunkčním přiřazuje i **rodinu klinickou**, kterou charakterizuje jako rodinu, která je v kontaktu s odborníky, kteří jí poskytují terapeutickou či sociální pomoc. V těchto rodinách

jsou rodiče i děti s různými druhy postižení. Nejčastěji jde o mentální retardaci, poruchy chování nebo rodinu s dospívajícím delikventem.

1.4 Specifika romské rodiny

Melčák (1996) uvádí, že *romská rodina se odlišuje od neromského obyvatelstva svým původem, historickým vývojem, antropologickými znaky, jazykem, odlišnými osobnostními rysy, způsobem obživy i rodinnými vztahy.*

Romská rodina má svůj historický vývoj. Vyvíjí se pod vlivem demografických podmínek, sociokulturní charakteristiky, etnokulturní sféry, sociálně psychologických zvláštností. V tradiční romské kultuře je základní sociální jednotkou rodina. Romská rodina je patriarchální. Romská rodina je monogamní. Romskou rodinu ve své publikaci přibližuje Jakoubek (2004). Význam pojmu rodina lze u Romů chápat ve dvou rovinách. V horizontální, kde jde o pospolitost v rozsahu tří až pěti generací se všemi, kteří se přivdali, přiznali. Rovina vertikální pak zahrnuje linii rodovou, a to otce i matky. Častěji se navštěvují rodiny po linii otce. Dle Jakoubka (2004) lze romskou rodinu rozdělit na tři typy:

Nukleární rodina obsáhne celek, kde je otec, matka a nejméně jedno jejich dítě. Nebo to může být vdova nebo vdovec s jedním či více dětmi. Nakonec to pak může být manželský pár žijící společně poté, co jejich děti založily vlastní nukleární rodinu.

Komplexní rodina je příbuzenské seskupení 3-4 generací. Většinou se vyznačuje stejným příjmením. Jde tedy o rodinu manželského páru a rodin ženatých synů. Komplexní rodina je nejsilnějším svazkem s důležitou sociokulturní rolí. Oproti naší společnosti tato komplexní rodina zastává mnoho funkcí rodiny nukleární. Pokud žijí rodiny nukleární v těsném sousedství, tak v rámci komplexní rodiny funguje vzájemná výpomoc snad ve všech oblastech, které nás napadají. Rodiny si půjčují nádobí, potraviny, elektrospotřebiče, oblečení, nábytek. Pokud uvaří jedna z nukleárních rodin jídlo, nají se z něj i kterákoliv jiná nukleární rodina v rámci této komplexní rodiny. V rámci

komplexní rodiny funguje i jakési přerozdělování „cenností“. Pokud jedna nukleární rodina má více, cítí povinnost se rozdělit s ostatními.

Rod- fajta. Je zvykem, že spolu žije několik generací a každý člen rodiny tu má svou úlohu. Romské dítě má více sourozenců, funguje mezi nimi jakási hierarchie. Role sourozenců určuje pohlaví a pořadí narození, nemají stejné postavení. Vlivem špatné sociokulturní úrovně některých rodin se setkáváme i s násilím v rodině, které dříve nebylo myslitelné.

Muž v rodině se má o rodinu postarat z ekonomického hlediska, zajistit živobytí. V romské rodině má velice nízké postavení žena. Pozornost a uznání si získává rozením dětí a jejich zaopatřením. Žena je povinna projevovat muži pokoru a úctu. Má dbát a pečovat o domácnost, cokoliv je v domácnosti zanedbáno, přičítá se to ženě. S povinnostmi jí pomáhají starší děti, ne manžel. Pilířem všech rodinných hodnot je žena, pokud zemře, rodinný systém se rozpadá.

U Romů zůstává v kompetenci širší rodiny řada funkcí, které majoritní společnost přenechává zcela nebo částečně jiným institucím. Například romská rodina ctí stáří. O své staré prarodiče se obvykle Romové starají sami v rodině.

Péče o děti v romské rodině není často cílená a je z našeho hlediska nevyhovující. Romové své děti milují, ale nejsou ve své výchově důslední, dětem neposkytují dostatek podnětů.

To, abychom mohli porozumět Romům, měli bychom nejprve porozumět některým jejich charakteristickým projevům osobnosti. Patří mezi ně orientace na současnost, žijí tím, co je nyní, nemyslí na budoucnost, neplánují do budoucnosti. Necítí zodpovědnost, nejsou schopni domyslet důsledky svého jednání, odmítají autority. Jsou velmi impulzivní, citově labilní, velice vzrušiví. Mají naivní sebeobraz, chybí jim hlubší vhled v sebepojetí. Morální zásady majority přijímají mechanicky. Jsou nestálí, mají rádi změny, střídají partnery, bydliště. Mají malý zájem o společenské dění. Obtížně se vcítují do druhého člověka. Nemají příliš kladný postoj k druhým lidem. Mají odlišnou strukturu inteligence, odlišně chápou problémy. Mají sklon k mechanickému učení, prakticismu. Volní procesy mají nevypělé, k překážce mají negativní přístup s tendencí ji obejít, vycouvat, jsou netrpěliví, mají málo houževnatosti, nízkou výchovnou motivaci. V trávení volného času jsou pasivní. Mají nízkou úroveň úmyslného zapamatování.

Rybář (2000) uvádí, že nejvyšší uznávané hodnoty u Romů jsou: *soudržnost a velikost rodiny, láska k rodičům i dětem, úcta ke starším členům společenství, fyzická síla, bezhlavá snaha vyniknout, hudba, tanec, pohostinnost, ...* Naproti tomu překvapivě nízkou hodnotu má romský jazyk, dále vzdělání, psané slovo. (Rybář, 2000).

V současné době se vlivem změn společnosti i kultury uspořádání rodiny mění. Davidová, Uherek (2010) uvádějí, že podle některých výzkumů je zaznamenán trend zmenšování velikosti rodin, snižuje se počet dětí v rodině, zvyšuje se věk matky při narození prvního potomka.

2 ÚSTAVNÍ VÝCHOVA

Ústavní výchova je opatření, které schvaluje soud na návrh orgánu sociálně právní ochrany dětí v případech, kdy se rodina nedokáže nebo nechce o dítě postarat a výchovu dítěte není možno zajistit jiným způsobem. (Matoušek, 2008). V akutních případech soud může uložit předběžné opatření. O tomto musí rozhodnout do 24 hodin. Toto opatření trvá maximálně 3 měsíce. Příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí navrhuje její ukončení, pokud pominou důvody vedoucí k jejímu nařízení a lze dítěti zajistit náhradní rodinnou péči. Ústavní výchova se nařizuje pouze nezletilým a lze ji prodloužit maximálně do věku 19 let. (Matoušek, 2016)

2.1 Nařízení ústavní výchovy

Matoušek (2005) ve své publikaci říká, že ústavní výchova má být nařízena jen v těch případech, pokud je dítě v ohrožení, selhala rodičovská zodpovědnost a nevedou-li k nápravě jiná opatření jako jsou napomenutí, dohled, omezení, pomoc odborného poradenského zařízení. Před tím, než je nařízena ústavní výchova, soud prozkoumává, zda nelze zajistit náhradní rodinnou péči.

Formy náhradní rodinné péče jsou upravené zákonem č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník. (Zákony pro lidi ©2010-2020) Jedná se o svěření dítěte do péče jiné osoby, pěstounskou péči, pěstounskou péči na přechodnou dobu, poručenství, pokud poručník o dítě osobně pečuje a osvojení.

Ústavní výchova je nařizována soudem dle § 971 Občanského zákoníku:
(1) Jsou-li výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, anebo jsou-li tu vážné důvody, pro které rodiče dítěte nemohou jeho výchovu zabezpečit, může soud jako nezbytné opatření také nařídit ústavní výchovu. Učiní tak zejména tehdy, kdy dříve učiněná opatření nevedla k nápravě. Soud přitom vždy zvažuje, zda není na místě dát přednost svěření dítěte do péče fyzické osoby.

(2) V případě, že rodiče nemohou z vážných důvodů zabezpečit výchovu dětí na přechodnou dobu, svěří soud dítě do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, a to na dobu nejdéle šest měsíců.

(3) Nedostatečné bytové poměry nebo majetkové poměry rodičů dítěte nebo osob, kterým bylo dítě svěřeno do péče, nemohou být samy o sobě důvodem pro rozhodnutí soudu o ústavní výchově, jestliže jsou jinak rodiče způsobilí zabezpečit řádnou výchovu dítěte a plnění dalších povinností vyplývajících z jejich rodičovské odpovědnosti.

(4) Soud v rozhodnutí, kterým nařizuje ústavní výchovu, označí zařízení, do kterého má být dítě umístěno. Přitom přihlédne k zájmům dítěte a k vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Soud dbá na umístění dítěte co nejbližší bydlišti rodičů nebo jiných osob dítěti blízkých. To platí i tehdy, rozhoduje-li soud o přemístění dítěte do jiného zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy. (Nový občanský zákoník © 2000-2020)

Musí-li být ústavní výchova nařízena, měla by trvat co nejkratší dobu, a to nezbytně nutnou. Tuto lze nařídit nejdéle na dobu 3 let. Pokud důvody pro nařízení ústavní výchovy stále trvají, lze ji, před uplynutím 3 let jejího nařízení, prodloužit. Prodloužení ústavní výchovy lze opakovat, vždy však nejvýše na dobu 3 let. V případě, kde byla nařízena ústavní výchova, je soud povinen nejméně jednou za 6 měsíců přezkoumat, zda důvody pro nařízení ústavní výchovy trvají, nebo zda není možné dítěti zajistit náhradní rodinnou péči.

2.2 Instituce ústavní výchovy

Zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a preventivně výchovné péče patří do gesce Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT).

Chtěla bych zde popsat charakteristiku jednotlivých zařízení s pomocí manuálu databáze ústavní výchovy MŠMT. (*Databáze ústavní výchovy*, ©2018-2019).

Středisko výchovné péče (SVP) má poskytovat preventivně výchovnou péči, předcházet vzniku a rozvoji negativních projevů chování dítěte nebo narušení jeho zdravého vývoje. Příčiny a důsledky již vzniklých poruch chování má pomoci zmírňovat nebo odstraňovat a má přispívat ke zdravému osobnostnímu vývoji dítěte. Své služby poskytuje dětem s projevy poruch chování, nebo rizikem jejich vzniku, ve věku 3-26 let, rodičům a pedagogickým pracovníkům. Dětem péči poskytuje na základě jejich žádosti, žádosti rodičů nebo na základě soudního nařízení. Péče SVP předchází nařízení ústavní výchovy. Snahou je předejít tak odebrání dítěte z rodiny. Péče je dětem poskytována formou ambulantní nebo pobytovou.

O děti ve věku 3-15 let pečuje **dětský domov** a to, pokud děti nemají závažné poruchy chování. V případě, že dítě studuje, je mu pobyt umožněn do věku 26 let. Běžnou péči rodičů zde supluje péče v rodinných skupinách.

V případě potřeby diagnostiky k získání náhledu na dítě a jeho problémy jsou k maximálně osmitýdennímu pobytu určeny **diagnostické ústavy**. Ty přijímají děti k pobytu na základě soudně nařízené ústavní či ochranné výchovy, předběžného opatření, nebo na žádost zákonného zástupce. Pro děti ve věku před zahájením povinné školní docházky a děti ve věku povinné školní docházky je určen **dětský diagnostický ústav**, pro děti po ukončení povinné školní docházky do 18 let **diagnostický ústav pro mládež**. Po provedené diagnostice je snaha vrátit dítě do původního prostředí dítěte, pokud to není možné, navrhuje nejvhodnější umístění do pobytového zařízení.

O děti ve věku povinné školní docházky se závažnými poruchami chování, které mají nařízenou ústavní výchovu nebo předběžné opatření, pečuje **dětský domov se školou**. Tyto se mohou dále vnitřně specializovat na výchovnou skupinu pro výkon ochranné výchovy, specializované zařízení pro děti s extrémními poruchami chování a specializované zařízení s výchovně léčebným režimem. Při těchto zařízeních jsou zřizovány základní školy jako součást zařízení proto, aby byla dětem poskytnuta komplexní péče.

Pro děti s ukončenou povinnou školní docházkou, které mají závažné poruchy chování, jsou určeny **výchovné ústavy**. Umístění je na základě soudně nařízené ústavní výchovy nebo ochranné výchovy nebo vydaného předběžného opatření. Výchovné ústavy mohou být vnitřně specializovány. Patří sem specializované zařízení pro děti s extrémními poruchami chování (EPCHO), zařízení s výchovně léčebným režimem, specializované zařízení pro matky s dětmi a výchovná skupina pro výkon ochranné výchovy. Pro zajištění komplexní péče dětem jsou při těchto zařízeních zřizovány školy. Cílem zařízení je příprava dětí a mládeže pro samostatný život mimo ústavní prostředí.

Jak zmiňuje Pávková (2008), výchovný ústav má zejména výchovně-vzdělávací a sociální úkol. Zařízení poskytuje dětem ubytování, stravování, vybavení pro vzdělávání, vybavení pro sport. Dětem je vypláceno kapesné, u příležitosti narozenin, svátku, porodu poskytovány osobní dary, při odchodu ze zařízení jednorázový příspěvek. Výše částek je dána zákonem.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

V praktické části bakalářské práce, která popisuje případové studie konkrétních nezletilých matek romského původu s ústavní výchovou, jsem se snažila zprostředkovat hlubší náhled do problematiky života nezletilých matek ve výchovném ústavu.

Použila jsem tyto metody: rozhovor, pozorování, analýzu dokumentů.

Rozhovory s dívkami matkami byly uskutečňovány v prostředí Výchovného ústavu, v prostředí, na které jsou dívky zvyklé, aby se cítily bezpečně. Ve výzkumné práci uvádím přímé citace účastnic rozhovorů, abych zprostředkovala specifický způsob vyjadřování účastnic rozhovorů.

3 METODOLOGICKÝ VHLED

Cílem výzkumného projektu bylo popsat a předložit životní příběh nezletilých matek romského původu s nařízenou ústavní výchovou.

Výzkumné otázky jsou stanoveny s ohledem na výše uvedený cíl.

- a) Jak probíhala primární socializace u nezletilých dívek matek s ústavní výchovou?
- b) Jak nezletilé matky zvládly péči o dítě v podmínkách ústavní výchovy?
- c) Jaké mají dívky plány do budoucna?

Pro zpracování výzkumného projektu jsem použila **kvalitativní design**. Jak uvádí Švaříček a Šed'ová (2007), *kvalitativní přístup je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu. Záměrem výzkumníka provádějícího kvalitativní výzkum je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu.*

Vzhledem k osobnostem účastnic rozhovorů jsem se pečlivě věnovala **tématu etiky** při výzkumném šetření. S dívkami jsem promluvila a vysvětlila účel získávání informací, ujistila jsem je, že informace použiji pouze pro potřeby zpracování bakalářské práce. Údaje z osobní dokumentace dívek jsem použila tak, aby nedošlo k porušení nařízení o ochraně osobních dat.

Výzkumné šetření jsem realizovala dlouhodobě od září 2019 do června 2020.

Záměrný **výběr respondentek** proběhl dle těchto kritérií: dívka musela být romského etnika, musela být matkou, musela být schopna vést rozhovor (dostatečná slovní zásoba, formulační schopnosti, schopnost reflexe dosavadního života).

Rozhovory jsem prováděla plánovaně, ale využívala jsem i náhodných setkání, kdy jsem použila nestrukturovaný rozhovor. V této situaci jsem se držela jádra tématu a dle reakcí dívek jsem rozhovor usměrňovala potřebným směrem. Na základě získaných informací z těchto nestrukturovaných rozhovorů probíhal další rozhovor polostrukturovaný. Rozhovory probíhaly v soukromí pokoje, kde dívky byly ubytované. S každou jsem provedla 5 polostrukturovaných rozhovorů v délce 20-30 minut.

Pro tvorbu **případové studie** jsem dále získávala data metodou zúčastněného pozorování.

Vzhledem k tomu, že pracuji s dětmi jako vychovatelka v zařízení, kde byly v době šetření umístěny, byla má role pozorovatele a tazatele přijata přátelsky.

Rozhovory, pozorování a sebraná data z **analýzy dokumentů** jsem zpracovala do kazuistik. Smyslem případové studie neboli **kazuistiky je velmi podrobné zkoumání a porozumění jednomu nebo několika málu případů ... Základem případového šetření musí být sběr skutečných dat, vztahujících se k objektu výzkumu.** (Švaříček, Šedřová, 2007, s.97).

4 PŘÍPADOVÉ STUDIE (KAZUISTIKY)

4.1 Sára

Osobní a rodinná anamnéza:

Jméno: Sára

Věk: 16

Věk v době porodu: 14

Důvod umístění ve výchovném zařízení: záškoláctví, nedostatečná péče, útěky

Matka: věk 37, nyní žije s přítelem

Otec: věk 53, nežije s matkou Sára, pobyt neznámý

Sourozenci: 3

Typ rodiny: neúplná

Sára se narodila jako donošené zdravé dítě. Pochází ze 4 sourozenců. Starší sestra, starší bratr a jeden mladší bratr. V době, kdy se Sára narodila, její matka již nežila s jejím biologickým otcem. Žila s přítelem, který se s matkou staral o celou rodinu, Sára mu říkala „táto“ a měla ho ráda. Matka však společně s tímto partnerem páchala trestné činy. Sára si nepamatuje jaké. Ale ví, že proto byl přítel matky odsouzen a nastoupil do výkonu trestu. *Von šel do basy, by se máma vo nás starala, nechtěl, abysme byly bez mámy.* Po odchodu „táty“ z rodiny nebyla matka schopna se o děti postarat. Neměla na zaplacení nájmu, nezvládala zajistit péči dětem. Děti jí byly odebrány.

Sára byla ve svých čtyřech letech umístěna do dětského domova. Starší sestra a starší bratr byli umístěni do pěstounské péče. Každý do jiné rodiny. *Ségra Gábina byla zlá, mlátila nás. Nevim, kde teď je, nezajímá mě, je to kráva, s mámou se o ní nebavim. Bráchu mám ráda. Píšeme si na mobilu.* Sářin starší bratr byl, pro časté problémy a nezvladatelnost, odebrán z pěstounské péče a umístěn do dětského diagnostického ústavu. Odtud byl umístěn do výchovného ústavu. O mladším bratrovi Sára moc nemluví. Když děti matce odebrali, byl v jiném domově. *Malej brácha byl jinde, ale chtěli jsme ho mít u sebe, tak ho k nám přendali. My jsme se o něj starali, ale byl ještě malej a moh mít dobrou*

náhradní mámu, tak jsme ji s vychovatelem hledali. Ta pani byla hodná, mě taky psala, ale domu mě nechtěla. Sára toto říká tak, jako by aktérkou rozhodování byla ona.

Protože Sára byla v dětském domově v místě bydliště matky, občas ji navštěvovala cestou ze školy, trávila u ní víkendy, byla u ní i o prázdninách. *Máma tu dobu asi někde pracovala, nevím kde. A bydlela na ubytovně a myslím, že tam bydlela sama, nepamatuju si, že by tam s ní někdo byl. Někdy sem se tam potkala se starším bráchou. Když zdrhnul z pašáku, chodil za mámou. Nevyhodila ho, byla hodná. No, někdy na nás pěkně řvala, když jsme neuklízeli. Ale nemlátila nás. S biologickým otcem Sára nebyla v kontaktu. Občas ji navštěvovala babička.*

Ve dvanácti letech byla Sára umístěna na diagnostiku do dětského diagnostického ústavu. *No a když jsem byla větší, dali mě do diagnostáku. Trošku sem začala zlobit. Dělal jsem, co mi řekli. Kámošky měly nápady. Poslouchala sem kraviny, když mi kámoška řekla. Zdrhly jsme v noci v okně a koupily si flašku. Opily jsme se. Bylo to pěkně hnusný. Asi jsme toho vypily moc, protože jsme pak byly v nemocnici. To byl asi největší průser. Jinak mi furt říkali, že jsem drzá a že vodmlouvám. Důvodem umístění Sáry v dětském diagnostickém ústavu byl fakt, že je Sára lehce ovlivnitelná, její rozumové schopnosti jsou v horním pásmu LMR, měla sníženou sebedůvěru, byla sociálně nezralá, citově deprivovaná a trpěla výkyvy nálad. Její chování bylo v té době hodnoceno jako zdatně se zhoršující. Lhala, podváděla, byla neochotná, nechápala respekt k autoritě. Byli u ní zaznamenány krádeže, podvody, útěky z dětského domova. Po konzultaci s psychologem, byl v dětském domově pro Sáru nastaven přísnější režim v podobě časově strukturovaného programu. Tento však nebylo možné v podmínkách dětského domova realizovat dlouhodobě.*

Sára byla umístěna do dětského domova se školou, kde byl pro Sáru pevnější režim. Z dětského domova se školou Sára jezdila na poměrně časté návštěvy k babičce. Postupem času však začala mít problémy s užíváním marihuany. Z jedné volné vycházky utekla a byla zadržena po třech měsících ve squattu, kde přebývala její matka, která v tu dobu užívala návykové látky, do práce nechodila. Vzhledem k výchovným problémům přestala mít babička o Sáru zájem a přerušila kontakt. Po půl roce Sára opět utekla z volné vycházky, zadržena byla po pěti dnech opět ve squattu. V dětském domově se snažili Sáru

namotivovat a na Vánoce jí zprostředkovali prázdninový pobyt u otce, který v tu dobu přebýval u své sestry. *S tátou nemám žádný vztah. Se vlastně neznáme. Vůbec neví, jaká sem. Sice jsem ho dřív občas potkala, ale nemá o nás zájem, stará se jen o jiný.* Z pobytu u otce opět utekla. Zadržena byla za měsíc. Po návratu do domova byla zjištěna gravidita. Čtrnáctiletá Sára otěhotněla s dvacetiletým mužem. Jednalo se o muže, který sám již tři děti má, ale s partnerkou momentálně nežije. V době otěhotnění Sáry bydlel v bytě 2+1 společně s rodiči a sourozenci. Dle výpovědi před soudem, Sára ví, že se její partner k předešlým partnerkám nechoval dobře, *měl žanský, je na to dost starý...mlátil je, myslím, že jim ani peníze nedával...*, ví, že má problémy nejen s alkoholem, nemá práci, v důsledku páchání trestné činnosti je nyní ve výkonu trestu. Sára v době rozhovoru vypověděla, že si je jista, že se kvůli ní změní, že na ni a dítě bude hodný, přestane pít a najde si práci, aby mohl dítěti kupovat hezké věci.

Sára i přes své těhotenství plánovala útěk. To se jí několikrát povedlo. Utíkala k příteli nebo matce, která tu dobu byla již pravidelnou uživatelkou drog. Po návratu do zařízení bylo u Sáry prokázáno požívání alkoholu, drog, promiskuita. Po jejím návratu bylo vždy nutné gynekologické ošetření. O posledním útěku Sára říká: *šla jsem za ním, abysme si to vyjasnili....* V tu dobu žil otec Sářina dítěte společně s partnerkou a třemi dětmi. *...vona tam byla taky a všechny ty děti... a vona to pochopila, já jsem to taky pochopila. Sme na sebe neměli moc čas, když tam vona byla, že jo... budou jí děti vodobírat, je to feťačka...von jednou stejně bude se mnou...*

Ze strany dětského domova se školu byla snaha Sáru umístit zpět do rodiny, kde by měla mít vhodné podmínky a klidné prostředí pro průběh těhotenství a následnou péči o narozené dítě. Bohužel se nepodařilo vhodné prostředí zajistit. Sáry babička žila v malém bytě 1+1 se Sářinou sestřenicí, kterou měla v péči. Otec již nepobýval v bytě sestry a o Sáru nejevil žádný zájem. Matka, uživatelka drog, bydlela střídavě ve sqattu nebo krátkodobě u různých mužů.

Sára byla umístěna do výchovného ústavu pro nezletilé matky s dětmi na základě podání návrhu na nařízení předběžného opatření městským úřadem trvalého bydliště, který návrh odůvodnil již dříve nařízenou ústavní výchovou.

Sára pobyt v zařízení brala jako samozřejmost, *...jsem zvyklá na ústavy, jsem tu spokojená, od čtyř jsem v děcáku...* Do kolektivu se začlenila rychle, bez

potíží. Její jednání s autoritou je mnohdy účelové, sdělení v rozhovorech s autoritu jsou většinou sociálně žádoucí, naučené. Sára je orientována na tady a teď, což odpovídá primární socializaci dětství stráveného v ústavní péči. Škola a učení ji nezajímají. Být vyučená nevidí v kontextu odchodu jako výhodu, zdá se jí to zbytečné. O své budoucnosti má jasnou představu: *Až mi bude vosumnáct, vezmu holku a puđu s ní pryč. Ale ne domu, tam sou samý feťáci ...prostě vezmu holku a puđu někam.* Sára ví, že do života nezná potřebné náležitosti, sama se zajímala a chtěla naučit, kde a jak si může vyřídit různé úřední záležitosti. Neuměla vařit, založila si sešit, kam si psala postupy. Byla si vědoma toho, že takové věci potřebuje umět, aby mohla samostatně a zodpovědně vychovávat svou dceru. Sára neumí hospodařit s penězi. Když dostane peníze z rodičovského příspěvku, nakupuje bez rozmyslu drahé věci pro dceru, nemyslí na to, že jsou to peníze na celý měsíc. Nepřijímá dobře míněné rady ohledně hospodaření s financemi s tím, že jsou to její peníze. *Já nic neumím, v děcáku sme se to neučili, teď si myslím, že budu potřebovat různý věci, na úřad si nic nevyřídím, nevím jak...Peníze vydělá chlap, to není moje starost.*

Po narození dcery Elissy se Sára začala více stýkat s matkou, která žila u přítele. Jezdila každých čtrnáct dní na víkendové dovolenky. Vracela se v pořádku. Matka za celou dobu pobytu Sáry v zařízení uhradila jen nepatrnou částku na výživné, ale Sára si z pobytů vozí nové oblečení pro sebe i pro malou Elissu, hygienu, potraviny. Pobyt doma matka komentovala slovy, že se k ní Sára chová drze. Sára se doma snaží o kontakt s otcem své dcery. Ten v té době žil jako bezdomovec, neměl práci, užíval drogy. Matka s tím nesouhlasí, ale Sáru bez malé Elissy za ním pustí, protože má strach, aby Sára neutekla. Toto již jednou udělala a matka musela žádat o pomoc Policii ČR. Podle matky si Sára nárokuje více svobody, než náleží jejímu věku. Sára si více rozumí s máminým přítelem. Pro její nevhodné chování musel být jeden její pobyt v rodině zkrácen. Sára situaci popisuje jinak než matka. Sára popisuje, že je většinou doma sama, protože máma je venku. Sára říká, že doma vaří a uklízí. *S mámou sem byla v klidu domluvená, že bude s Elissou, pohlídá jí a já že puđu za Robinem. Normálně souhlasila. Pak ale začala vyšilovat a změnila dohodu, křičela na mě, že mám bejt doma, že furt courám, že zavolá policajty. Najednou mě nikam nechtěla pustit.* Matka proto ani nesouhlasila s možností dlouhodobého pobytu Sáry s dcerou v rodině. Uvědomuje si, že chování dcery je problémové, má obavy, že ji doma nebude

respektovat. Byla by ráda, kdyby mohla Sára jezdit domů na krátkodobé pobyty. Matka údajně spala se Sářiným přítelem, otcem Elisy, a nyní chce, aby mu Sára posílala do vězení balíky a navštěvovala ho, Sára střídavě chce a nechce, občas je zamilovaná do jiných mužů a Robina zcela zavrhuje.

Sáry matka je nyní zařazena v metadonovém programu, pět let pravidelně užívala pervitin a opiáty. Změna v jejím chování nastala po narození první vnučky Elissy. Nyní žije se stálým partnerem, který nemá vlastní děti ani jinou rodinu, má stále zaměstnání a společně s matkou se stará o Sáru s dcerou, když jsou doma na pobytu. Matka si údajně našla práci, uklízí v nemocnici. Matka se zařízením spolupracuje. Telefonicky se na vnučku i dceru dotazuje, před návratem z dovolenek volá předběžný čas návratu Sáry do zařízení. Vystupování matky je někdy nevhodné, bývá hrubá, obviňuje ostatní z nedostatků ohledně péče, požaduje podmínky péče, vyhrožuje.

V zařízení Sára na upozornění reaguje podrážděně, uchyluje se k agresivní komunikaci, je u ní nulová snaha o reflexi, neuznává své pochybení.

K dceři Elisse má Sára vybudovaný hezký vztah, mateřské pouto. Mluví na ni, mazlí se s ní, napodobuje hry, které jsou jí průběžně ukazovány. S Elissou si hraje převážně na pokyn, velkou část tráví na mobilní telefonu, Vždy na dceru ale dohlíží, aby se jí nic nestalo. Na napomínání ohledně péče a rozvoje malé Elissy reaguje podrážděně. V zařízení se o malou umí dobře a samostatně postarat, Vzhledem k tomu, že Sára vyrůstala v prostředí, kde neměla vzor péče o malé dítě, je její péče na dobré úrovni. Hůře reaguje na doporučení zdravotní sestry. *Sama vim, co je pro holku nejlepší, je to moje dítě, ať se nestarají...* Sára nemá problém dát Elisse jídlo nevhodné pro malé dítě. *Vona to chce, chutná jí to.*

Ve školní docházce Sára dosahuje střídavých výsledků, podle toho, co jí baví. Výsledky jsou průměrné ale je schopná dvouletý obor Práce ve stravování dokončit a získat výuční list.

Mezi děvčaty ve výchovné skupině má své stabilní místo. Nenápadně vyvolává mezi dívkami konflikty, pomlouvá ostatní dívky, ale vyhýbá se konfrontaci. Slabší osobnosti velmi dobře zmanipuluje ve svůj prospěch. Sára je sebestředná. Pokud se jí něco nelíbí, okamžitě jde do opozice a je schopná použít velmi hrubých výrazů a vulgarismů. Řízené výchovné činnosti ve skupině se vyhýbá, vždy má pro tento případ připravené žehlení, nebo nutný úklid pokoje.

Běžná domácí práce v kuchyni a vaření ji nebaví. Ohledně úklidů a čistoty, svůj pokoj má vždy vzorně uklizený, ale na úklidu společných prostor ve skupině pracuje s nedostatečnou pečlivostí.

4.2 Vanesa

Osobní a rodinná anamnéza:

Jméno: Vanesa

Věk: 18

Důvod umístění ve výchovném zařízení: nefungující rodinné prostředí, nedostatečná péče, promiskuita

Věk v době produ: 16

Matka: věk 38, nyní žije s přítelem

Otec: věk 45, vietnamské národnosti, nežije s matkou Vanesy, pobyt neznámý

Sourozenci: 1

Typ rodiny: neúplná

Vanesa se narodila v době, kdy matka s jejím biologickým otcem již nežila. Dle dostupné dokumentace se Vanesa narodila jako zdravé dítě. Matka často chodila s malou Vanesou na návštěvu ke svojí matce, babičce Vanesy. Jednou, když u ní byly na návštěvě, požádala matka babičku, ať na chvíli Vanesu pohlídá, že si odběhne něco zařídit. Nikdy se nevrátila. Vanesa zůstala v pěstounské péči babičky a dědečka. V bytě 4+1 s nimi žila ještě teta a strýc se třemi dětmi a druhá teta se svými čtyřmi dětmi.

Dětství v pěstounské péči babičky probíhalo bez závažných výchovných problémů. Vanesa babiččin výchovný přístup akceptovala. Příchodem puberty, se ale změnil postoj Vanesy k požadavkům babičky a docházelo ke konfliktům. Babička se, ze strachu, aby Vanesa nedopadla stejně jako její matka, snažila o naprostou kontrolu toho, co Vanesa dělá, kde je, s kým se baví, požadovala kontrolu nad veškerými aktivitami dospívající dívky. To Vanese nevyhovovalo. Vanesa během rozhovoru uvádí, že jako malá se cítila v rodině velice dobře.

Hodně se od babičky naučila. Společně vařily, uklízely. Babička si s ní hodně povídala. Postupně s nástupem do školy ale pociťovala nepřátelské prostředí, byla často trestaná, necítila se tam dobře.

Měla sem pořád zaracha, tejděn sem nemohla ven, když jsem přišla o pět minut pozdě.

Když bylo Vanese třináct let, svěřila se jednou při doučování doučovatelce, která do rodiny docházela, že ji doma fyzicky trestají a že se cítí odstrčená, že ji nemají rádi, že zde nemá blízkou osobu. V rámci tohoto rozhovoru se dále Vanesa svěřila, že od jejích deseti let jí její strýc sexuálně zneužívá a vyžaduje po ní anální styk do konečníku. Na základě této informace provedl OSOD rozhovor, kde Vanesa tyto skutečnosti potvrdila. Dále uvedla, že k tomuto styku mělo docházet od jejích deseti let téměř denně, případně několikrát v týdnu. Nikomu v rodině to Vanesa neřekla, protože jí strýc tvrdil, že by jí to stejně nikdo nevěřil. Někdy jí za to strýc dával peníze. Vanesa v rozhovoru uvádí, že po ní strýc chtěl i osahávání a sundání kalhotek, ale s tím ona nesouhlasila a snažila se mu v tom zabránit. Jednou se s tím prý svěřila své kamarádce a ta po ní chtěla, aby to nahlásila. Vanesa tak neučinila. Vanesa při rozhovoru dále uvedla, že má pocit, že ji v rodině nikdo nemá rád, ona sama k nikomu nemá důvěru. Její narozeniny se prý nikdy neslaví. Ačkoli u ostatních dětí v rodině oslava probíhá, kupují se dárky, je dort. Při rozhovoru dále Vanesa uvedla, že se sebepoškozuje žiletkou na rukách. Po tomto měla patrné jizvy. Vanesa uvedla, že si přeje raději být v dětském domově, že zpátky do rodiny nechce. Babička přistupovala k výchově s nereálnými představami absolutní kontroly nad jejím pohybem, nad navazováním vztahů, nad veškerými kontakty. *...Není schopna přizpůsobit výchovný postup a požadavky věku a vývojovému posunu dívky, přičemž tato přehnaně kontrolující výchova je zřejmě důsledkem předchozí negativní zkušenosti babičky s výchovou své dcery (matky Vanesy). Je tak z její strany kompenzován pocit vlastního výchovného selhání z minulosti...* (ze spisové dokumentace)

Zjištěné skutečnosti byly nahlášeny na Policii ČR, která se ujala šetření. Vanesa byla neprodleně umístěna na lůžko krizové intervence v nemocnici. Poté předběžným opatřením odebrána z pěstounské péče své babičky a předána do péče dětského domova. Během vyšetřování Vanesa babičku nechtěla ani vidět, nechce rodinu navštěvovat, ani jinak kontaktovat.

Vanesa přemístění do dětského domova velice dobře snášela, ve vstupním pohovoru je hodnocena jako *milá a veselá, v rodinné skupině se zadaptovala velice rychle, pouze s běžnými dívčími prohřešky. K autoritám je slušná. Nemá upevněné základní hygienické návyky. Ve škole slabý prospěch, žila v nepodnětném prostředí. Krátce po přijetí působila nesměle a uzavřeným dojmem, velice rychle si přivykla a po krátké době se její chování výrazně změnilo.* (ze spisové dokumentace)

Dle průběhu vyšetřování a dílčích závěrů vyšetřování policie a odborníků z oboru dětské psychiatrie ohledně udání pohlavního zneužívání strýcem, má Vanesa k mužům velmi kladný vztah, je vyzývavá a sexuální zkušenosti již má. Také všem bez okolků a studu o těchto věcech vypráví. Jedním ze závěrů je to, že se pravděpodobně úmyslně chtěla vymanit z prostředí rodiny, kde žila a dostat se do dětského domova. Celou záležitost s obviněním strýce si, dle závěrů odborníků, vymyslela.

Opatrovník a státní zastupitelství navrhli nařídit ústavní výchovu. Péče v rodině babičky nepřipadala v úvahu. Babička nemá o Vanesu zájem. Matka Vanesy byla právě propuštěna z výkonu trestu, bez zaměstnání a bydlení, o Vanesu se doposud nezajímala. Otec Vanesy byl do rodného listu zapsán dodatečně a o Vanesu nejevil žádný zájem.

V dětském domově si Vanesa velice rychle přivykla. Jak již uvádím výše, její chování se změnilo. V kolektivu dětí nebyla příliš oblíbená. Je popisována jako koketní, intrikánka, často vyvolává konflikty, pomlouvá. V rámci dětského domova byly zjištěny závažné skutečnosti týkající se chování Vanesy. Bylo zjištěno, že mezi několika chlapci a Vanesou docházelo během letních prázdnin opakovaně k sexuálním praktikám. Vanesa i chlapci toto potvrdili. Vanesa přiznala, že ví, že sex provozovat nesmí. To léto Policie ČR, která vyšetřovala věc podezření z trestného činu znásilnění a sexuálního zneužívání Vanesy ze strany jejího strýce, vydala usnesení, kterým tuto trestní věc odložila, neboť se nepodařilo zjistit skutečnosti, kterými by bylo potvrzeno nebo prokázáno, že k pohlavnímu zneužívání ze strany strýce mělo skutečně dojít. V jednom rozhovoru v dětském diagnostickém ústavu Vanesa přiznává, že si vše vymyslela.

Vzhledem k věku dívky a její zvýšené zaměřenosti na oblast sexu, bylo dětským domovem přikročeno ke snaze umístit Vanesu na diagnostický pobyt. Podanému návrhu o předběžné nařízení soud vyhověl a Vanesa byla umístěna do dětského diagnostického ústavu. Z podaného návrhu vyplývá, že u Vanesy byly zjištěny závažné výchovné problémy, které mohou ohrozit zdravý vývoj jak Vanesy, tak i dalších dětí v dětském domově, který není schopen zajistit stálý dohled nad Vanesou a zároveň potřeby jejího odborného vyšetření.

Ve vstupním pohovoru v dětském diagnostickém ústavu Vanesa uvádí, že kouří od svých devíti let. Před babičkou nesmí. Ostatní návykové látky neguje. Ohledně sexuálních aktivit zmiňuje dva chlapce z dětského domova. *Leželi sme na gauči v klubovně a ošahávali se. No.... nějak sme to nezvládli.... kluk se udělal. Já jsem to chtěla, nenutil mě. Bylo to víckrát.* Na otázku, zda měla nějaké sexuální zkušenosti dříve, odpověděla, že ne. Ohledně sebepoškozování, škrábání na končetinách říká, že to dělá, když má špatnou náladu. Říká, že jí to uleví. Zmiňuje, že *tam se holky řezaly hodně. Já to mám jen navrch...*

Vztah s babičkou, při vstupním pohovoru, Vanesa hodnotí jako dobrý. Často si povídají, rády spolu vaří a uklízejí. *Bába mě naučila všechno. Umím uklízet, umejt vokna, vyperu záclony. Umím něco i uvařit.* Vanesa uvádí, že když byla malá, babička ji moc netrestala. Dostala jen *zaracha*. Když byla hodná, dostala odměnu. Mohla si koupit něco na sebe nebo sladkosti.

Vanesa mluví o tom, že matku celé roky neviděla, že mámou jí je babička. Matka byla ve výkonu trestu, když byla propuštěna, párkrát přišla *za bábou, potřebovala prachy, se mnou se nebavila, ani se na mě neptala. ... Táta se ozval. Že prej mě vezme s sebou do Anglie, když chci. Já mu řekla, že chci bejt v Plzni.* Jako koníčky uvádí tancování, chodila do kroužků zumby, streetdance. Běhání s kamarádkou. *Já mám vždycky jen jednu kámošku. Do party nechodim, tam se fetuje....* V rozhovoru je také otázka na Vanesu, zda ví, proč je umístěna na diagnostický pobyt. Jako první důvod uvádí to, že šla do dětského domova rovnou od babičky, takže nemá diagnostiku. Pak dodává, že měla také nějaké problémy s chlapci v dětském domově během prázdnin. Když je položena otázka, o co se jednalo, nechce jít do podrobností, ale nakonec to blíže specifikuje. Na táboře ji jeden z chlapců u táboráku vzal stranou a přiměl ji, aby ho osahávala mezi nohama na přirození. Vanesa při rozhovoru zdůrazňuje, že to bylo nedobrovolně,

to nechtěla. Pak se stala jiná věc. V klubovně ležela na gauči s jedním chlapcem, kde ho uspokojila hlazením po přirození. Tady Vanesa říká, že to bylo dobrovolné, že to také chtěla. Stalo se to vícekrát. Poté, co tyto skutečnosti popsala, v rozhovoru dodává *tohle byla největší kravina, co sem tam dělala...*

Podle vstupního pohovoru etopeda byla Vanesa *zpočátku zamlklá, komunikovala spíše s dospělými a většinu až po výzvě. Na sdělené pokyny reagovala ochotně a bez prodlevy. Autority viditelně respektovala. V sociální skupině se projevovala kamarádsky, kontakt navazovala především s dívkami, chlapce pouze pozorovala. Měla zájem se zapojovat do skupinového dění, jak po stránce komunikace, tak po stránce činnosti.* (ze spisové dokumentace)

Adaptace na nové prostředí proběhla rychle a plynule, přijala dobře pravidla a normy. Vanesa rychle poznala, kdy se může projevit spontánně a kdy je potřeba se kontrolovat. Je nutný intenzivní dohled ve vztazích dívky a chlapců.

Vanesa nesměruje k manipulativním či nátlakovým způsobům komunikace. Reakce na zvýšený tlak a požadavky: od dospělého toto přijímá, dokáže reagovat klidně a uznat své pochybení. Velice dobře u ní fungují pozitivní motivace, ale i výchovné postihy. Kladně motivující je pro Vanesu zejména pochvala.

Pozice a vztahy v sociální skupině dle hodnocení a zápisu etopeda: *Vanesa měla v kolektivu snahu v sebeprosazení, dostat se do dominantní pozice. Jako přátele si vybírá vrstevnice stejných zájmů, stejného myšlení. K mladším a slabším jedincům je přehlíživá, příliš si jich nevšímá. Postoj k příslušníkům opačného pohlaví je pozorován jako zvýšená zaměřenost a snaha o kontakt. V té souvislosti je schopna porušit i pravidla.* (ze spisové dokumentace)

Postoj k vlastní osobě má Vanesa poměrně zdravý, je dostatečně sebevědomá, ale současně schopná uznat některé své nedostatky. Uznává, že občas jedná prudce, nedokáže se kontrolovat. Ovlivnitelnost názory či jednáním druhých je spíše nízká. Její přesvědčení a názory často souzní s názory vrstevnic, byť je Vanesa neměla potřebu kopírovat. Ona sama je poměrně vlivným jedincem, který dokáže ostatní zaujmout a získat si oblibu. Konfliktnost Vanesy je popisována spíše jako výjimečná. Do konfliktů se dostává především s dětmi, ve chvílích, kdy supluje vychovatele a vystupuje ze své role. Nastalý konflikt řeší poměrně často konstruktivně, slovním způsobem, vysvětlováním, přivoláním

dospělého. Ve vyhocenějších situacích se někdy neudrží a směrem k dětem reaguje vulgárním slovníkem.

Jako zátěžovou vnímá situaci, kdy se nakumuluje negativní zpětná vazba směrem k ní. V takových chvílích se projevuje opozičně, je odmítavá. Po určitém čase, potřebném ke zpracování kritiky, pokračuje klidnějším způsobem.

Její sociokulturní úroveň je ve zprávě popsána slovy tak, že Vanesa je schopna respektovat kulturní a společenská pravidla. V nevhodné vrstevnické konstelaci se však přestává kontrolovat a sklouzává k hrubosti, nespolečensky hlasitému projevu prokládanému vulgaritou. Velmi často porušuje společenské normy v souvislosti s určitým poutáním pozornosti chlapců. Dokáže rozpoznat morálně správné a nesprávné jednání.

Hygienické návyky má Vanesa utvořeny a upevněny. V sebeobsluze je plně samostatná. Stravovací návyky v normě, nepřejídá se. V jídle si vybírá, s tím, že vysvětluje, že jí zdravě. Spánkový režim bez výkyvů.

V oblasti zájmů Vanesa preferuje zábavné, kulturní aktivity (tanec, zpěv, nácvik scének). Její hodnotová orientace je aktuálně zaměřena na vztahy s chlapci a kamarádské kontakty s vrstevnicemi.

Ve výstupní zprávě z dětského diagnostického ústavu je psáno, že Vanesa *byla v pravidelném kontaktu s babičkou, která ji pravidelně navštěvovala. Vanesa jezdila, po dobu diagnostického pobytu, k babičce na víkendy.* (ze spisové dokumentace).

K tomu ale Vanesa měla výhrady. Nudila se tam. Vanesa vnímá, že se babička o ni strachovala a stále ji kontrolovala. Jejich vztah je vyhodnocen jako pevný. Po dobu pobytu v dětském diagnostickém ústavu jednou Vanese volala matka.

Ve výstupní zprávě je etopedem Vanesa hodnocena jako *pozitivně působící směrem k ostatním dětem.* (ze spisové dokumentace)

Od začátku se projevovala dominantně, měla tendence prosazovat svůj pohled na věc. V některých momentech jednala impulsivně s podporou slovní i fyzické agrese, opomíjela při tom důsledky svého chování. Projevily se občasné tendence nedodržet daná pravidla i podvodně je obejít. Vanesa má z domova poměrně dobře vybudované základy správného chování, ale pod vlivem přítomnosti vrstevníků, kteří jsou pro ni bezpochyby atraktivními partnery, osvojené zásady přestává dodržovat. Její poruchové chování, především sexuálně

rizikového charakteru, vychází z vývojového stupně dívky, která dospívá a zvýšeně stojí o pozornost zejména mužské části vrstevnické skupiny. Osobnostně podmíněné jsou vlastnosti, které rizikovému chování přispívají: nižší úroveň sebekontroly, spontánnost, hlučnější projev. U Vanesy je vnímán vliv výchovně vštěpovaných základů mravního chování v rodině. Přestože se nacházela v situaci, kdy pod emočním a pudovým vlivem jednala v rozporu s morálkou, bylo toto považováno za vývojovou záležitost a bylo doporučeno vrátit Vanesu zpět do původního prostředí pěstounské péče babičky. Vanesa o tento návrat stála a současně se mírně obávala, jak obstojí po stránce dodržování babiččinych pokynů. Byla vnímána rizikovost Vanesy z hlediska momentální nekritické otevřenosti směrem k chlapcům a byly očekávány tendence k sexuálním kontaktům s nimi. V tomto ohledu bylo vyhodnoceno, že by ústavní prostředí bylo stejně rizikové, jako běžné školní a mimoškolní prostředí.

Prognóza dalšího vývoje Vanesy byla hodnocena spíše jako příznivá. Podmínkou dobrého vývoje zůstává důsledné výchovné vedení Vanesy, přiměřená sexuální a partnerská výchova. Významným úkolem je udržet školní zájem dívky v míře, která by zaručila ukončení povinné školní docházky a následné vyučení v jednoduchém výučním oboru. Úspěšnost v prostředí rodiny a školy a rozvoj pozitivních projevů dívky by měla zajišťovat následná péče například formou ambulantní spolupráce se Střediskem výchovné péče.

Ve výstupní zprávě psychologa je souhlasně s předešlou výstupní zprávou uvedeno, že *Vanesa kladně působila na ostatní děti v kolektivu, v případě nevhodného chování dětí se snažila o jejich zklidnění a usměrnění napomenutím.* (ze spisové dokumentace)

Pokud se s někým dostala do konfliktu, dokázala být rázná. Ve skupině byla respektována. V převážně chlapecké skupině někdy narušovala spolupráci a vztahy mezi chlapci manipulativním jednáním, kdy provokativně prezentovala střídavě empatie k jednotlivým chlapcům a tím u nich vzbuzovala soutěživost.

Vzhledem k doporučení zařízení byla Vanesa předána na dlouhodobý pobyt k babičce, kde by se měla připravit na trvalý přechod do její péče. Během tohoto pobytu mělo dojít k harmonizaci vztahů v rodině po předchozím obvinění strýce ze sexuálního obtěžování (které Vanesa stáhla zpět). Vanesa se také měla adaptovat na původní školní prostředí a společně s babičkou vyhledat vhodnou volnočasovou aktivitu. Po dvou měsících u babičky, se Vanesa na vlastní žádost

vrátila zpět do dětského diagnostického ústavu. Po návratu do zařízení byla Vanesa několik týdnů destabilizovaná, chování bylo zhoršené, často záměrně závadové. Po návratu do zařízení Vanesu navštívila babička jen jednou, a to na vybídnutí pracovníků zařízení. Poté babička nejevila o kontakt s Vanesou žádný zájem. Babička a celá její rodina s Vanesou přerušila veškerý kontakt. Vanesa nejprve nebyla smířená s tím, že bude plánovaně přemístěna do jiného zařízení. Měla zájem zůstat v prostředí, kde má již vybudovány kamarádské vztahy. Postupně se její kázeň stabilizovala a začala akceptovat možnost přemístění do jiného zařízení, kde by dokončila školní docházku a dále by mohla pokračovat ve studiu učebního oboru.

Výstupní zpráva psychologa dále uvádí, že *Vanesa je osobnostně nevyhraněná. Má méně uspořádanou povahu. Obtížně zvládá abstraktní problémy. Je veselá, klidná, houževnatá. Umí si poradit podle potřeby, nenechává se ovlivnit názory druhých. Usiluje o osvojení mravních norem, snaží se ovládat. Umí se přizpůsobit a vyjít s druhými lidmi. Sklony k agresii nebyly shledány. Je u ní vyšší prožívání pocitů viny. Má sklon k resentimentu, podezřívavosti a iritabilitě. Úzkostlivost i úzkostné nastavení Vanesy je v normě.* (ze spisové dokumentace)

Na základě situace v postoji babičky k Vanese a i naopak, je nepravděpodobné, že by Vanesa byla umístěna zpět do rodiny. Sama vnímá rodinu jako nevlídnou a nepřijímající. Psycholog doporučil umístění do Dětského domova se školou a výchovného ústavu.

V říjnu k soudu předal opatrovník návrh o vydání předběžného patření.

Z dětského domova se školou pak byla Vanesa předána do péče výchovného ústavu. Vanesa se dopustila útěku ze zařízení, na kterém setrvala šest měsíců. Po návratu do zařízení bylo zjištěno, že Vanesa je gravidní. Byla v šestém měsíci gravidity. Otcem je mladistvý, toho času umístěný v péči výchovného ústavu. Ovšem stejně jako Vanesa, vedený na útěku ze zařízení. Po celou dobu byli spolu u babičky a dědečka chlapce, Vanesa se zde cítila přijatá.

Orgán sociálně právní ochrany dětí podal návrh na přemístění Vanesy do jiného zařízení z důvodu přípravy nezletilé na mateřství ve spojení navázat nezletilou Vanesu na studium střední školy. Vanesa o vzdělání jevila zájem. Byl osloven výchovný ústav pro nezletilé nastávající matky a matky s dětmi, který potvrdil možnost okamžitého přijetí, s čímž souhlasila i Vanesa. Vanesa má stále

nařízenou ústavní výchovu a výchovný ústav, ve kterém právě v tu dobu pobývala, nebyl na její stav technicky ani personálně vybaven. V zájmu včasné adaptace na nové prostředí, které umožní kvalitní přípravu na mateřství by měla být Vanesa co nejrychleji převezena.

Vanesa se ale opět dopustila útěku, na kterém byla až do porodu. Předání do péče výchovného ústavu pro nezletilé matky došlo pouze administrativně. Vanesa během těhotenství nedocházela k lékaři, těhotenství nebylo sledováno. Zadržena byla až hospitalizací v porodnici.

Vanesa v polovině prosince porodila zdravou holčičku.

Dle dostupné dokumentace je narozené dítě zralý eutrofický novorozenec z nesledované gravidity, u matky při porodu zjištěna extáze v moči, novorozenec bez nálezu, laktace zastavena, doporučena mléčná výživa, péče o kůži, kontrolní vyšetření kyčlí, apnoe podložka nutná, v plánu předat nezletilou novorozenou s nezletilou matkou do péče výchovného ústavu pro nezletilé matky za asistence orgánu sociálně právní ochrany dítěte, soudního vykonavatele, zdravotnického personálu.

Vzhledem k tomu, že rodina Vanesy byla dlouhodobě sledována orgánem sociálně právní ochrany dítěte jako problémová, nebylo v zájmu narozeného dítěte umístit Vanesu zpět do rodiny. Otcem dítěte je nezletilý, toho času stále veden na útěku z výchovného ústavu.

Matka Vanesy je v tu dobu ve výkonu trestu, pobyt otce není znám.

...soud dospěl k závěru, že podmínky citovaného zákonného ustanovení jsou dány a návrh na nařízení předběžného opatření je důvodný, neboť novorozená nezletilá v péči nezletilé matky se ocitla ve stavu nedostatku řádné péče a může být ohrožen její normální vývoj. Z návrhu a přiložených podkladů je zřejmé, že za dané situace je v nejlepším zájmu nezletilé upravit její poměry a předat ji spolu s její matkou do péče osoby uvedené ve výroku tohoto usnesení, neboť nezletilá matka s nezletilou novorozenou, i s ohledem na neuspokojivé rodinné poměry a nezletilost otce, vyžadují péči zařízení, které je určeno a uzpůsobeno pro nezletilé nastávající matky a matky s dětmi... (ze spisové dokumentace)

Vanesa se v novém prostředí chovala velice klidně. Při péči o malou dcerku se jevila zpočátku nejistě, stále se dotazy ujišťovala, zda to, co právě dělá, je správně. Neostýchala si říci o pomoc, ptala se na rady. *Prosim vás, čím jí mám*

ted' namazat? Já sem to nikdy neviděla, nikdo mi neřek, jak se mám na dítě připravit...jo, mám jí ráda, nechtěla bych, aby jí měl někdo jinej. Nikomu jí nedám.

V lednu požádal referent sociálního odboru oddělení sociálně právní ochrany dětí výchovný ústav pro nezletilé matky, kde pobývala Vanesa s dcerou, o poskytnutí zprávy o zhodnocení péče Vanesy ke své dceři. Zejména žádá o hodnocení přijetí rodičovské odpovědnosti. Zpráva by měla být použita jako podklad pro Okresní soud k vydání rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy nad nezletilou Angelikou.

Vanesa si na nové prostředí zvykala postupně, zpočátku nedůvěřivá. Poměrně rychle se naučila samostatně připravovat umělou stravu (Nutrilon) pro dceru. Byla poučena o nutnosti používání monitoru dechu, širokém balení plen z důvodu správného vývoje kyčlí novorozence. Vanesa tato poučení respektovala, rad dbala, v případě, že jí nebylo něco jasné, se nebála zeptat. Byla ale nutná kontrola, Vanesa nebyla důsledná a často na něco zapomínala. Byl zaznamenán laxnější přístup k domácím pracím, zejména praní a žehlení prádla.

Dle sledování zdravotních sester a pedagogických pracovníků, Vanesa roli matky přijala a byla navázána citová vazba k dceři. O Angeliku chce Vanesa pečovat. Povinnosti spojené s péčí o dceru ji zcela zaměstnali, vše se učí. Zdravotní sestra ve zprávě uvádí, že *v péči o dcerku má Vanesa pomalejší tempo, malá je někdy opruzená, doporučeno častěji přebalovat, široké balení plen musí být kontrolováno, Vanesa zapomíná dávat.* (ze spisové dokumentace)

V péči o malou Angeliku je Vanesa klidná, trpělivá. Péči o dítě se postupně učí a dle hodnocení pracovníků je předpoklad, že se bude umět o dcerku postarat samostatně.

Zdravotnická péče pro malou Angeliku je zajištěna doprovodem zdravotní sestry spolu s Vanesou k dětské lékárně na pravidelné kontroly, očkování. Vanesa má o zdraví své dcery zájem. Pokud se jí zdá něco nestandardního, zeptá se, shání informace.

Z důvodu zajištění potřebné péče novorozené Angelice, jí byla také soudním rozhodnutím nařízena ústavní péče.

Vanesa ze zařízení jezdila s dcerou k rodině přítele, otce malé Angeliky. Zpočátku byla nadšená, byla vděčná za zájem rodiny, cítila možnost zázemí. Po nějaké době se po příjezdu z jedné víkendové dovolenky vyjádřila: *voní se*

zajímají jen o malou. Já je nezajímám. Vezmou si peníze, co přivezu a stejně si jídlo musím obstarat sama. Malej nic nekoupějí. Nesmím si ani vyprat. Při rozhovoru a otázce, zda tam chce příště opět odjet, řekla, že ano. Chci, aby malá měla rodinu, ta moje stojí za hovno. Pani, když se malá narodila, její táta volal mojí bábě, aby věděla... a ona mu řekla, že jí to nezajímá...nezajímá jí vlastní krev! Vanesa zjevně i s vědomím vlastního nekomfortu, chce pro malou vybudovat zázemí. Snaží se s rodinou otce dítěte udržovat dobrý vztah. Z dovolenek se většinou vrací s prodlevou, důvodem je nedostatek peněz na cestu. Vrací se zanedbaná, oblečení ušmudlané, páchnoucí. Základní potřeby malé Angeliky jsou uspokojeny. Nerada o diskomfortu v rodině mluví. Dle šetření Odboru sociální péče o dítě, které proběhlo před první návštěvou v rodině, jsou podmínky pro pobyt Vanesy s dítětem dostačující.

Po roce pobytu Vanesy v zařízení, podalo Okresní státní zastupitelství návrh na zrušení ústavní výchovy Angeliky. Tento byl soudem zamítnut s odůvodněním, že je nadále nutné, aby péče o nezletilou Angeliku byla zajištěna na odpovídající úrovni, a proto je žádoucí, aby byla zachována podpora zařízení.

Vanesa postupně o přítele ztrácela zájem. Často se hádali při telefonování. *Von si dělá, co chce. Ani mámu neposlouchá. Určitě se tahá s kurvama. Nefetuje, to ne ...Vždycky zmizí na pár dní, když uteče z pastáku. Jezdí na dovolenky, ale u mámy ani není ... Von mě chce akorát ovládat. Sex a jinak abych jenom poslouchala, co von chce. Já mu dám, mě to nebaví, ale chtěla jsem mu udělat radost. Ale už mě to nebaví vůbec. Nechci s nim bejt, ale chci, aby jeho rodina chtěla vidět Angeliku.* Do rodiny se snažila dojíždět, aby nepřetrhala pouto, které se snažila udržet pro malou Angeliku. Vzhledem k tomu, že při pobytu v rodině docházelo ke slovním střetům, pravděpodobně i fyzickým potyčkám, které Vanesa naznačí, ale nechce přiznat, odmítla do rodiny jezdit. V zařízení navázala vztah s jinou dívkou, která měla velice ráda i malou Angeliku. *Budeme spolu žít, Holka je lepší než kluk. Sex sem s klukama měla jen protože chtěli, bolelo to vždycky. Teď je to pohoda.* Vanesa o sebe více pečovala, je půvabná dívka, umí se nalíčit, je štíhlá. Během pobytu se Vanesa proměnila ze zakřiknuté ustrašené dívky ve velice sebejistou se sklony k manipulaci.

Vanesa po dobu pobytu v zařízení docházela do školy, chtěla se vyučit. Navštěvovala obor Práce ve stravování. Po dobu vyučování byla její dcera v péči zdravotních sester. *Já nechci bejt bez práce. A bez školy mě nikam nevezmou.*

Chci kupovat hezký věci malej. A nevím, jak budu platit bydlení, to asi taky bude dost peněz. Budeme bydlet bez jejího táty, já s ním nechci bejt. Vanesa nabyla zletilosti před ukončením studia oboru, požádala o prodloužení pobytu v zařízení, aby mohla dokončit závěrečné zkoušky.

Před ukončením pobytu v zařízení, Vanesu navštívila její matka. Neupravená, vyhublá žena. S personálem. téměř nekomunikovala, neptala se na to, jak se Vanese daří, jak zvládá péči a výchovu malé dcerky. Chtěla půjčit zapalovač. Pokřikovala na ostatní dívky do oken. Vanesa byla nadšená, ale možnost jít žít s malou Angelikou k matce nezmínila.

S pomocí sociální pracovnice zařízení si Vanesa zajistila místo v azylovém domě pro matky s dětmi. Po zdárném ukončení studia a s výučním listem v deskách Vanesa odešla do azylového domu. Chce pracovat, vychovávat dceru, mít rodinu.

Poté, co Vanesa opustila zařízení, vztah s dívkou byl ze dne na den ukončen bez viditelné lítosti. Dívka navázala velice rychle vztah s chlapcem.

5 ZÁVĚR

Cílem této výzkumné práce byl popsat a předložit životní příběh nezletilých matek romského původu s nařízenou ústavní výchovou. Příběhem jsem chtěla přiblížit život dívek, které vyrůstaly v prostředí dětského domova, v prostředí, které nebylo totožné s prostředím funkční rodiny, která by pro jejich vývoj byla nejvhodnější a nej přátelštější. Na průběh primární socializace u obou dívek mělo vliv to, že v období raného dětství jejich nukleární rodina byla dysfunkční, klinická. Dívky neměly možnost nápodoby a učení. Vlivem zanedbání péče ze strany rodičů byly dívky soudně umístěny do ústavní péče. V době realizace výzkumného šetření byly umístěny ve výchovném ústavu pro matky s dětmi. Toto zařízení dívkám zajišťuje ubytování, stravování, ošacení, vzdělávání, rekreaci, kapesné. Péče před porodem a po porodu probíhá ve spolupráci se zdravotnickým personálem. Dívkám i novorozeňatům je zabezpečována pravidelná lékařská péče. Ač se to zdá v dnešní době zvláštní, mnohé dívky tuto samozřejmost doma neznají. Ubytování v zařízení je formou výchovných skupin, kde každá skupina má své zázemí po vzoru rodinného prostředí. V každé skupině jsou ložnice dívek, obývací, kuchyňka, koupelna, WC. Každá skupina je vybavena pračkou, televizí, mikrovlnnou troubou, lednicí. Podle věku dítěte má skupina vybavení pro děti jako je přebalovací pult, sterilizátor lahví, vanička, nočník, hrací ohrádka. Samozřejmostí jsou dětské postýlky a množství hraček. Dívka s dítětem je v plném přímém zabezpečení, je jí poskytováno vše potřebné pro splnění materiální péče, kterou má zařízení poskytovat. Stravování zajišťuje kuchyně zařízení ve společné jídelně, kam dívky chodí společně s vychovatelem. O víkendu si dívky na skupině zajišťují svačiny a večeře. Úklidy na jednotlivých skupinách si dívky zajišťují samy, na úklidu společných prostor zařízení se střídají. Dívky jsou vedeny k zodpovědnosti, samostatnosti v péči o dítě, v péči o osobní věci, zajištění stravy. Zařízení podporuje rozvoj mateřství, jejich citový rozvoj, snaží se o podporu sebedůvěry, pokud je to možné, snaží se o zmírnění a odstranění příčin a důsledků poruch chování, v nejlepším případě předcházet jejich vzniku a rozvoji. Cílem je zabezpečit co nejlepší podmínky pro přípravu na mateřství, péči a vývoj dítěte i nezletilé matky.

Vzhledem ke skutečnosti, že dívky neměly potřebný vzor a nebyly seznámeny životní zkušeností se způsobem péče o dítě ze své rodiny a prostředí dětských domovů toto nemůže zprostředkovat, bylo u těchto dívek nutné tyto znalosti a návyky vybudovat. Dívky se vše učily se svým miminem opět v ústavním prostředí. U obou dívek se podařilo vytvořit mateřské pouto k dítěti, navodit rodičovskou zodpovědnost.

Obě dívky plánují do budoucna rodinu. Chtějí rodinu úplnou, chtějí dětem dát rodinu takovou, *kde máma vaří a stará se o děti a domácnost a táta vydělává peníze, aby se děti měly dobře.*

ZDROJE:

Použitá literatura:

DAVIDOVÁ, Eva a Zdeněk UHEREK. *Romové v československé a české společnosti v letech 1945-2012: národnostní struktura, specifika romské rodiny a migrací*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2014. Studie (Národohospodářský ústav Josefa Hlávky). ISBN 978-80-86729-98-5.

DUNOVSKÝ, Jiří. *Sociální pediatrie: vybrané kapitoly*. Praha, 1999. Psyché (Grada). ISBN 80-7169-254-9.

HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 2., přepracované a doplněné vydání. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4674-6.

HEWSTONE, Miles a Wolfgang STROEBE, ed. *Sociální psychologie: moderní učebnice sociální psychologie*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-092-5.

HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Dítě, rodina, stát: (úvahy nad právním postavením dítěte)*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. ISBN 80-210-0694-3.

JAKOUBEK, Marek. *Romové - konec (ne)jednoho mýtu: tractatus culturo(mo)logicus*. Praha: BMSS-Start, 2004. Sešity pro sociální politiku (Socioklub). ISBN 80-86140-21-0.

JEDLIČKA, Richard. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada, 2015. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5447-5.

KAČÁNI, Vladislav a Ľudovít VIŠŇOVSKÝ. *Základy školskej pedagogiky*. Bratislava: IRIS, [2002]. ISBN 80-89018-25-4.

KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.

KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. *Člověk – prostředí – výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Aido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992. Psychologická literatura. ISBN 80-04-25236-2.

MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. 98 s. Praha: Portál, 1994. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-85282-83-6.

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-19-9.

MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac., Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-368-0.

MATOUŠEK, O., KODYMOVÁ, P. a KOLÁČKOVÁ, J. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X.

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1362-4.

MLČÁK, Zdeněk. *Vybrané kapitoly z psychologie manželství a rodiny*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1996. ISBN 80-7042-452-4.

NAKONEČNÝ, Milan. *Encyklopedie obecné psychologie*. 2., rozš. vyd., v Akademii vyd. 1. (1. vyd. v nakl. Vodnář pod náz. Lexikon psychologie). Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0625-7.

PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času: [teorie, praxe a perspektivy výchovy mimo vyučování a zařízení volného času]*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-736-7423-6.

PETRUSEK, Miloslav, Hana MAŘÍKOVÁ a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3.

SLAMĚNÍK, Ivan. *Emoce a interpersonální vztahy*. Praha: Grada, 2011. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3311-1.

VAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-317-2.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-414-4.

VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK, ed. *Aplikovaná sociální psychologie I*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-269-6.

Internetové zdroje

Sociologická encyklopedie. Encyklopedie.soc.cas [online]. [cit. 2020-06-27]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Rodina>

Poslanecká sněmovna parlamentu ČR: Listina základních práv a svobod [online]. [cit. 2020-06-27]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>

Nový občanský zákoník [online]. [cit. 2020-06-29]. Dostupné z: <https://www.kurzy.cz/zakony/89-2012-obcansky-zakonik/paragraf-971/>

Databáze ústavní výchovy. *MŠMT* [online]. [cit. 2020-07-01]. Dostupné z: <https://dbuv.msmt.cz/manual.asp>

Občanský zákoník: zákon 89/2012 Sb. *Zákony pro lidi* [online]. [cit. 2020-07-01]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>